

numeros suos susciperet et alacriter portaret, ait S. Bonaventura. Sic S. Paula morbos corporis valido spiritu sustentabat, teste S. Hieronymo in ejus Vita.

Porro hujus virilis spiritus fons et auctor est Spiritus Sanctus: «Iste enim est», ait S. Ambrosius in *Symbolum*, qui non solum tristitias, et mores, et malas turpitudinum cogitationes expellit, verum etiam Dei in nobis memoriam tribuit, ut merito cum David dicere possimus: Memo fui Dei, et delectatus sum. Et iterum: Memor ero mirabilium tuorum, *Psalm. LXXVI*. Iste est, qui nobis recte creditibus et bene operantibus adveniens, tenebras et angustias ac pusillanimitatem cordis expellit, et sua nos luce illuminans, miscet sensui nostro sensum Christi, ut vitam nostram que in Christo abscondita est cogitemus, et in eternis et superventuris saeculis, qui ubi steterat status sit consideremus; sequentes Filium Dei Jesum, qui penetravit caelos, et in dextera Dei sedens, et in omni consistens loco, nihil suis presentibus vacuum delinquit.»

Atque haec est ratio a priori hujus sententiae. Sicut enim anhelitu trahimus spiritum, qui nobis vires et vigorem addit ad onera portanda: sic pariter anhelando et invocando Spiritum Sanctum, haurimus spiritum, vigorem et robur animi ad infirmitates et adversa quaelibet fortiter sufferranda, juxta illud *Rom. viii, 26*: «Spiritus adjuvat infirmitatem nostram.» Rursum, sicut vis est que portat pondus: unde quanta est vis, tantum portare potest pondus: si parva parvum, si magna magnum; quodlibet enim pondus commensuratas sibi in portante exigit vires: sic pariter vis animi est ejus spiritus et robor, qui portat infirmitates tam corporales quam spirituales, tam suas quam alienas: unde quantus est spiritus, tantum ferre potest infirmitatum pondus; si magnus magnum, si parvus parvum; ut, sicut Atlas fingitur a poetis tantis esse viribus, ut caelorum machinam humeris suis sustineat, juxta illud Virgili, *Aeneid. IV*:

Atlantis dari, caelum qui vertice foecit.

Sic ingens spiritus sit quasi Atlas sustinens omnia dura et aerea, quo vel terra illi suggerit, vel Deus e caelo in illum depluit, ut immotus plane vento pulsaretur et imbire.

Denique videmus ingentia onera et naves mercibus onustas, per rotas et trochleas levari a parvis hominum paucorum viribus, ut in flumine Antuerpiensi Bruxellam versus navigans, per eas ingentes pontes a puero levari et attolli conspexi. Sic et per vectes majora attolli onera, quam sint vires attollientium quotidie intuemur, et modum Jocei Vitruvius *lib. 2, cap. viii*. Causam dat Aristoteles in *Quaest. mechan.*, *Quaest. III*, quod vinctis sit quasi libra litrans, itaque allevans pondus quodque; facit enim moventem magis distare a centro ponderis, itaque illud quasi librat et sus-

pendit, ideoque facilius movet, ut clare ibidem explicat Nicolaus Leonicus. Vide et plenus commentantem in *Mechanica* Aristotelis, Bernardinum Baldum Urbinateum, qui et recte advertit dicta Aristotelis limitanda esse ad habentem fulcrum; sive quando inter vinctum et pondus vincte levandum medium est fulcrum, qui vinctis limitatur; tunc enim fulcrum est quasi centrum, in quo librat et suspenditur tam vis movens quam pondus motum, ac proinde tunc fulcrum utriusque facit quasi aequilibrium, alias non. Eadem causa est, ait idem Aristoteles ibidem *Quaest. IV*, cur ille qui in medio navis sunt, remiges, maxime navim movent, quia remus vinctus est. Et cur per parvum gubernaculum moveantur magne navium moles, quia gubernaculum vinctus est. «Idem fit in spiritu, nimirum majora ceruimus pet eum tolerari et portari quam sint ejus vires, si rota, trochlea aut vincte peculiaris gratie, aequae ac prudentiae et solertia, vchatur. Prudentia enim solers est in adveniendis modis, praxibus, rationibus et considerationibus, quibus tristitia vel adversitatis pondus alleviatur. Sic videmus, si afflicto vel melancholico aliqua bella sententia, vel ratio indoli ejus congrua, ejusque palato capida, proferatur, illico cum afflictione et melancholia, si non liberari, certe levari.

Tropologice, «spiritus viri» id est, animi firmitudo ac stabilitas, est, quo hominem ad capependam virtutem roborat, et ad vitia contraria superanda confortat; quod si minima tentatione oborta statim irascatur, et animum pro tristitia et pusillanimitate despondeat, quis adversus illum non irretitur, qui tam levi occasione a bono desistit?

45. COR PRUDENS (SYRUS, COR MUNDUM ET PURUM) POSSIDEBIT SCIENTIAM: ET AURIS SAPIENTIAM QUERIT DOCTRINAM. — Syrus, *auscultat*; Septuaginta, *cor prudentis possidet sensum; aures autem sapientium quaerunt cogitationem*. Graece *ἔκκενται*, id est *excogitant rationem*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *scientiam aut doctrinam*, ut Vulgata. In Hebraeo enim pro *scientiam et doctrinam* eadem est vox *דעת*; Vatablus, *cor prudentis comparat scientiam, et aures sapientium studet cognitioni*. Aben-Ezra hunc versum necit procedenti, *q. d.* Spiritus quassatus et ad irascendum facilis sapientiam non adipiscitur; prudentis autem animus, agilitudinem suam patienter ferens, prudentiae suae opem scientia cumulat. «Et aures sapientium,» etc. *q. d.* Sapiens, quae evenierit aequo animo ferens, doctrinae vacare diligenter studebit. Idem, vel quasi idem, sunt hoc libro scientia, doctrina, prudentia, intellectus, sapientia, sensus, uti jam saepius monui: scilicet per haec omnia significatur scientia practica, sive prudentia dirigens omnes hominis actiones ad normam honesti et virtutis. Copula est causalis, significans quia; posterius enim hemistichium dat causam prioris, *q. d.* Cor prudentis comparat et compa-

rando possidet sapientiam, quia aures ejus eadem quaerit et vestigat; audit enim doctores et sapientes, a quibus eum audiens mente ruminat et recondit. Hisce enim duobus modis paratur et possidetur sapientia, scilicet sedulo audiendo, et studiose eam meditando; vide dicta cap. 1, 3, ad illud: «Audiens sapiens sapientior erit.» Aures ergo similes sunt viverris, quae vestigant leporem vel eniculum in caverna sua latentem, eumque inde foras prodire cogunt; mens vero similis est cani, qui leporem prodeuntem capit, occupat et possidet. *Te possidit* significat primo, sapientiam propriam esse possessionem et penulum mentis et spiritus sapientis; secundo, eandem ipsi esse carissimam et in summo pretio; tertio, illam ei invito non posse auferri a quopiam, uti auferuntur ab hoste bona externa. Ita Lyranus.

46. DOMUM HOMINIS DILATAT VIAM EJUS: ET ANTE PRINCIPES SPATIUM EI FACIT. — Hebraice, *domum hominis latum facit ei, et ante magnos duet eum; Chaldaeus, domum filii hominis dilatat eum, et ante principes sustentat eum; Syrus, constituit illum; Septuaginta, domum filii hominis dilatat eum, et ante principes sedere facit eum*. Pro domum graece est *δῶν*, quod perperam Regia et Complutenses vertunt domum; *δῶν*, enim significat domum, *δῶν* vero domum.

Primo, sensus planus et germanus est, *q. d.* Domum datum vel janitoribus et cubicularis, vel potius praesumum ad ipsum regem sive principem, aditum ei qui illud dedit, parat, latamque quasi viam terant ad ipsum regem vel principem, ut ante eum illum deducat, spatiumque, id est locum et copiam conveniendi principis, illi facit; imo ante eum spatium illi facit, ut scilicet in ejus aula et conspectu versetur, quasi regis minister et officialis, vel aulicus et familiaris. Ita R. Levi: «Cum vero, ait, ad magnam ob sua negotia accedendum erit, si illum ante meribus devinxerit, plana aperta que erit via, qua ad eundem aditus pateat, ut praestet quae cupiebat,» utique ejus favorem et gratiam quaquaerum obtineat.

Nota: *Te domum dilatat* significat primo, latum praebet aditum; secundo, latam illi vivendi agendique libertatem et licentiam tribuit; tertio, ab angustia vel carcere ad latorem locum educit, ait Aben-Ezra. Sicut ergo antambulones, verbi gratia, Helvetii stipatores, submota turba latam parant viam venientibus Pontifici aut Regi ad incedendum: sic dona, submotis impediendis, latam donanti faciunt viam ad eos quibus dona mittit. Ratio a priori est, quod amor animum amati dilatat, eumque cogit redamare amantem; amor autem et benevolentia maxime ornatur in beneficentia et donis, haec ergo donatarii animum pellunt, dilatant, coguntque ut donantem redamet, eique se benevolent, imo beneficentem et liberalem vicissim exhibeat. Sic Jacob, praemissis muneribus, viam sibi stravit ad Esau fratrem

suum, eumque sibi infensum reconciliavit, *Genes. cap. xxxiii*. Sic Barlaam, fingens se habere germanum pretiosam dandam Iosaphat filio regis, viam undique conclusam ad eundem sibi aperuit, eumque ad fidem Christi convertit, teste Damasceno in *Historia*. Reges enim, quasi terrestres quidam dei et numina, jure suo exigunt munera, quasi honoris sibi debiti vectigal et auctoramentum. Quocirca olim apud Persas nulli ad regem accessus patebat, nisi munera praemissa, vel allato. Salomonem secutus Plato, *lib. III Politic.*: «Dona, ait, flectunt Deos et reverendos Reges.» Et Ovidius:

Munera, crede mihi, capiunt hominesque Deosque;
Placatur donis Jupiter ipse suis.

Obijcit sibi anonymus in *Catena Graecor.*: «Quid hic, ait, audio? paulo ante aiebas mala morte eum interitum, qui munera donaret, vel acceptaret; quo ergo sensu jubes hic ae imperiri?» ac respondit: «Quia nihil periculi est, si iste fuerit hilaris promptusque ad donandum, ille contra tardus minimeque pronus ad recipiendum.»

Planius pleniusque respondeas munera illa veleta esse, quibus queritur gratia iudicum aut simillium ad evertendam justitiam similienve virtutem; hic vero probat illa quibus via sternitur ad magnates, ut obtineatur sibi debitu, vel gratia indebita, sed honesta et utilis bono publico vel privato.

Secundo, anonymus in *Catena Graecor.* hanc gnomen ex Septuaginta sic vertit, qui liberaliter donat, dilatabitur, et inter viros principes constituetur; eamque refert ad eleemosynam, *q. d.*: «Non constringetur ille, neque in angustum redigetur, qui largus fuerit in egenos et pauperes; quin potius una haec via dilabitur, virisque principibus equiparabitur.» Et R. Salomon: Allegorice, inquit, pertinet haec gnomen ad eos qui opes in pauperes conferunt, quibus in futuro aeo pars eadem amplificabitur; quin et dum corporis ergastulis coerentur, ante magnates deducuntur, magnaque existimationis viri existimantur. Plenius vero noster Salazar: Hortatur, inquit, Salomon ad beneficentiam, *q. d.* Liberales et profuse largitiones mirum in modum beneficium dilatant, id est amplificat, nobilitant, et in amplitudinem adducunt, ut beneficentia videatur esse latitudo et amplitudo cordis, aequae ac domus et familiae; adeo ut inter principes sedere faciat eum, ut vertunt Septuaginta, vel ut Noster: «Et ante principes spatium facit illi,» id est, locum illi inter principes praestat. Nam liberalitas et magnificentia, regia sine imperatoria virtus est; quapropter eam qui colit, plane in regum atque principum censum referendus est, quia principe dignam viam tenet exercet.

Symbolice, Auctor *Catena Graecor.* per domum accipit sapientiam sive virtutem, *q. d.* Sapientia a

Deo donata diffundit dilatateque animam, summę herum unum e sapientium numero constituit.

Tropologie, Beda et Salonus per *domum* accipiunt charitatem, hoc est donum donorum omnium præstantissimum: « Quod, ait, est donum, quod dilatat viam hominis, et quod ante principes facit illi spatium? donum hoc donum est charitatis, sive aliarum virtutum, quas a Domino fideles accipiunt. Hoc videlicet donum dilatat viam ejus, id est actionem, quia unusquisque fidelis quanto magis gratia Spiritus Sancti intus repletur, tanto magis viam suam foris dilatat, id est bonorum operum gressum multiplicat. »

Sic S. Joannes Eleemosynarius per visum vidit eleemosynam quasi virginem splendens sibi assistere, ac dicere: « Filia sum summi regis, illi perfamiliaris, omnesque mei asseclas ad illum introduco, illicque gratos et familiares officio: magna enim mihi apud eum est fiducia. Quare si me colas, ego ad illum te introducam, teque illi percharum efficiam. » Ita Leontius in *Vita* ejusdem. Quin et Tobias, cap. iv, vers. 11: « Eleemosyna, ait, ab omni peccato et a morte liberat, et non patitur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna, omnibus facientibus eam. » Significat ergo hæc gnome potentem vim muneris et beneficentiam, quod scilicet omnes etiam reges et principes, quin et Deum sibi conciliat, ejusque gratiam emeatur.

17. JUSTUS PRIOR EST ACCUSATOR SUI: VENIT AMICUS EJUS, ET INVESTIGAVIT EUM. — Hebraice, *justus est primus in lite sua* (Chaldaeus et Symmachus, in *judicio suo*); venit socius vel proximus ejus, et scrutatur eum; Chaldaeus, et vincit eum; Septuaginta, *justus sui ipsius est accusator in principio sermonis*; cum vero adiecit adversarius, arguitur; Syrus, *justus est filius hominis in judicio*; quando venit socius ejus, probat eum.

Primo, Aben-Ezra et R. Levi hunc versum necunt præcedenti, *q. d.* Justus, deferens munus magnati, prior est in lite sua: unde a magnate declaratur insons et justus. Quare licet deinde accedat alter, qui in judicio crimina in illum investigat, cum tamen reum facere nequit. Nam majorem, ait R. Levi, fidem adhibere solemus iis qui priores suam causam exposuerunt. Aut clarus, ut Vatablus, *q. d.* Qui prior est in lite sua deferens munera judici, hic justus, id est in lite superior et victor, quia jam et verbis et muneribus inflexit in se suamque causam animam judicis: quare quamvis postea veniat socius, qui excutiat causam ejus qui prior fuit, nihil tamen efficiet, nisi majora afferat argumenta et munera. Alii vice versa sic exponunt: Justus prior est in lite sua, id est, justus fidens suæ justitiæ et causæ æquitati, sicut se judici; venit socius ejus, qui donum judici dedit, et scrutatur accusatque eum, atque accusando vincit, ut habet Chaldaeus, *q. d.*

Scrutando objicet aliquid in speciem, quod judicem ob munera jam in se propensum flectat, ut pro eo sententiam ferat, ac justum condemnet.

Secundo, Cajetanus: Est, ait, parabola significans quod, cum adversus justum consurgit hæc seu querimonia, et universaliter cum imponitur ei crimen aliquod, justus primus est ad loquendum, non expectat accusatorem aut testes; sed sciens se justum, primus loquitur, confidens in innocentia sua. Loquitur autem veritatem, et non expectat examinari, sed sponte respondet ad objecta. Oportet autem ut investigator ejus non sit inimicus, et propterea subjungitur: « Et venit amicus ejus, » qui non agitur odio aut passione aliqua adversus justum; venit, inquam, amicus non hominis, sed justitiae, et investigabit eum discutendo causam ejus. Si enim judex non esset amicus justitiæ, facile esset corrumpi judicium.

Tertio, Jansenius invertens ordinem verborum dupliciter explicat: Primum, inquit, ut hic sit ordo, qui primus est in lite sua, hic est justus, hoc est, qui primus loquitur in lite et controversia quam habet cum alio, is ipse sibi vindicatio, et justus esse videtur (!); sed expectandum est, quousque veniat proximus ejus, qui est in causa ipsius adversarius, ex cujus inquisitione constabit tandem qualis ille fuerit. Itaque docet hæc sententia non temere in quopiam judicandum, nisi utraque parte audita, juxta illud: « Audi alteram partem. » Secundo, ut hic sit ordo: Qui justus est, hic primus est in causa vel lite sua; hoc est, justus statim in principio litis causam suam simpliciter et confidenter judicibus aperit, ostendens suam innocentiam, nihilque se velle nisi quod justum et æquum est, adeo ut, cum venerit proximus ejus qui cum eo litigat, secure sustineat se ab eo scrutari.

Denique alii explicant, *q. d.* Justus prior est in lite, id est, prævenit et præoccupat judicem, eumque de veritate et æquitate causæ suæ sincere edocet, ne ab aliis præoccupetur, et male informetur in veritatis et innocentie suæ præjudicium.

Verum hæc omnes versiones et explicationes dissentiunt a Vulgata, cui tamen consentiunt Septuaginta, quin et Hebræa. Nam quod habent: *Justus primus in lite sua*, idem est, *q. d.* Justus prior eum litigat, se redarguit, se accusat. Loquitur Salomon non præcisè de confessione sacramentali, utpote, quæ tunc necdum erat instituta, nec in usu, sed de confessione in genere. Significat ergo justum, si quid per infirmitatem peccavit (non est enim justus qui non peccet), non defendere suum peccatum, non expectare alterius increpationem, sed ante alios priorem esse in so-

(1) Ita et recentiores. *Venit socius ejus*, is quo cum ille lit, adversarius: quo auditio judex prius dicta et causam diligentius rimatur et investigat. Inducitur, non esse iudici sententiam dicendam, donec et accusati rationes addiverit.

cusando, increpando et condemnando seipsum, ideoque etiam patienter ferre ut amicus ipsius veniat et investiget eum, ut, si quid inveniat correptione dignum, id ipsum admoneat. Justus enim vox est: « Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. » Psal. cxl. Aut est sensus: Justus, antequam alios accuset et increpet, prius seipsum accusat. Sic enim Beda intelligit: Omnis, ait, qui vere justus est, ubi peccatum errata conspicit, primum ad seipsum oculum considerationis inflectit, dumque suam fragilitatem sollicitus accusaverit, sic demum ad corripiendos alios linguam benignam exerit, *q. d.* Ubi se justus accusaverit, tunc venientem ad se amicum scrutabitur, et, si quid in eo correptione dignum inveniat, corripiet et redarguet. Ita S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. xxv: « Justus, ait, seipsum prius quam alios accusat. Ille enim justus, qui nec sibi parit, et occulta sua latere non patitur, etc. Justus in exordio sermonis accusat est sui. Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit, quia nec sibi parit, et Deo justitias confitetur, quem putat latere nihil posse. » Confessio ergo veritatem ac Deum honorat, ideoque ejus iram et vindictam avertit, ut docet Pacianus, *Pavanesi ad patientem*.

Hæc pertinet versio Septuaginta: *Justus accusator est sui in principio sermonis; cum vero adiecit adversarius, arguitur, q. d.* Justus in suis controversiis initio sermonis ita sincere, integre et fideliter seipsum accusat, narrans et confitens omnia quæ sibi vere objici possunt, ut, cum venit adversarius adiciens et objiciens illi alia crimina, præter illa quæ ipse confessus est, falsitatis et mendaciæ arguitur, aut facile argui convincique possit. Adit S. Cyrillus, lib. II in *Joan.* cap. cxlvii, hæc a Salomone dici, ut moneat vitandam esse laudem propriam: hæc enim in ore laudantis seipsum sordescit et vilescit; ideoque justum et prudentem ordini a sui vituperio, non a laude. Explicans enim illud Christi: « Si ego te-timonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum; » illud confirmat hæc sententia Salomonis: « Justus sui ipsius in sermone accusator est. » Et eursus, cap. xxvii: « laudet te proximus tuus, et non os tuum; alienus, et non labia tua. Molestum enim certe auditoribus est propria, non aliena voce suarum rerum maxima-rite testimonium perhibere; nati enim natura sumus at minus eis credamus, qui precipuum sibi decus attribuant. » Quare justus, ut hoc vitium philantia declinet, solet suas laudes legere, et sua vitia sordescere detegere, ac seipsum accusare: quod dum facit, venit amicus ejus, et scrutatur eum, ac scrutando deprehendens, nihil vel parum in eo reperiri quod culpam possit, tantum eum extollit et laudat, quantum ipse se depressit et accusavit.

Auctor vero *Catena Græc.* Græcum *ἔργων*, quod

Complutenses et alii vertunt passivè redarguitur, vertens active (est enim vocis mediæ) redarguit, carpit, conviciatur, sic ex Septuaginta clara antithesi veritatis, sicque explicat, *justus initio sermonis est accusator sui; adversarius autem et injustus a conviciis et increpationibus orationem auspicatur. Qui justus operari orditur, ait, ante omnia seipsum accusat.* Aliter, *q. d.* Impio et injusto familiaritatis est convicia ingerere, calumniasque texere, quam se accusare, aut ad frugem se convertere. »

Hæc facit dogma S. Augustini in cap. vi of *Galat.*: Qui vult corrigere proximum, et aliquod illius vitium corrigere, debet illud ipsum primo corrigere et corrigere in seipso. Quo facit illud Plutarchi, tract. *De Utilitate ex inimicis capienda*: « Quod si, ait, ad maledicentum proverberis, cura ut quam longissime abis ab iis quæ alteri objicis; excute animum tuum, vide ubi sis mendosus, ne tuum tibi vitium occinat illud tragædi: »

Alii medici vis, ipse ulceribus scatenas.

Si illiteratum dicis, studium discendi tuum laboremque intendere; si timidum, excita fortitudinem tuam; si lascivum, dele ex animo, si quod restat adhuc delitescens libidinis vestigium. Nihil enim turpius est ac molestius maledicto in auctorem recedente. Sed sicut refractum lumen magis ledit imbecilles oculos, ille et maledicta gravius offendunt, ab ipsa veritate in maledictorum retorta. Sicut enim Caecias nubes, ita vitiosa vita opprobria ad se trahit. Plato sane quoties interius et hominibus contra deorum agentibus, digre suo seipsum solebat ita alloqui: Numquam ipse quoque fortassis talli vitio laboro?

Hinc notat S. Ambrosius in *Psal.* cxviii, octonario 4, ex *in principio*, hunc esse ordinem loquendi, ut confessio debeat esse prima tum apud Deum, tum apud homines: unde cum oramus Deum, oportet ut primo et ante omnia reos nos faciamus, et confiteamur coram eo peccata nostra, eorumque veniam petamus, ac deinde progrediamur ad alia a Deo beneficia postulandum: « Justus est, ait, qui se in exordio sermonis accusat; injustus autem, qui quod prius negaverat, confitetur. Ille reverendiæ invenit gloriam, hic notam incurrit impudentiæ. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, formaque meritum. » Idem in *Psal.* xxxvii, sub finem, loquens de confessione Davidis: « Primo, ait, petit argui; postea (quod majus est), corripit. Deinde non solum confitetur peccata sua, sed etiam numerat et accusat. Non vult enim latere sua delicta. Nam ut februs in alio sito non quem mitigari, cum foras eruperint, spem afferunt desinendi; ita peccatorum morbus, dum tegitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. Et ideo justus accusator est sui in principio sermonis, priusquam contagio ulceris serpat intrinsecus. Gravata enim conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. Et si differat medicus, æger

offerre se debet, ut citius secetur; sicut offerrebat se David in flagella Domini, dicens: Ego in flagella paratus sum. Et alibi: Fiat manus tua in me, hoc est, redde mihi duplicia peccata, dummodo hic vindices. » Huc facit illud Isai. XLIII, juxta Septuaginta, die tu primum peccata tua, ut justificeris.

Porro hæc confessio oris debet ex corde sincero procedere. Unde Abbas Serapion apud Cassianum, Collat. XVIII, cap. XI, quemdam ficto se accusantem, ut haberetur humilis, redarguens: « An fortassis, ait, illum, dum te humiliabas, expectabas a nostro ore sententiam: Justus accusator sui est in primordio sermonis? Proinde vera est cordis humillitas relinenda, que non de affectata corporis alique verborum, sed de intima mentis humilitatione descendit. Quæ tunc demum evidentissimis patientiæ sue fulgebant indicibus, cum quis non ipse de se crimina ab aliis non credenda jactaret, sed ab aliis sibi met arroganter ingesta contempserit, et irrogatas injurias mansueta cordis equanimitate tolerarit. »

Insper S. Ambrosius, sæpius citans hæc verba Salomonis, ea applicat penitentibus, quæ Judæi ante institutam a Christo confessionem sacramentalem contriti confitebantur peccata Deo, ab eoque veniam postulabant et consequiebantur. Talis enim confessio et a culpa et a pena liberat, ac demones nos ad tormenta repositentem facile repellit. Addit S. Ambrosius, lib. II De Patientia, cap. VIII: « Novit, ait, omnia Dominus, sed expectat vocem tuam, non tu puniat, sed ut ignoscatur; non vult ut insultet tibi diabolus, et celantem te peccata tua arguat. Præveni accusatorem tuum; si te ipse accusaveris, accusatorem nullum timabis; si te detuleris ipse, etsi mortuus fueris, revivises. » Rursum S. Ambrosius in Psal. XXXV: « Justus, ait, novit quemadmodum peccatorum suorum vincula dissolvat; nec expectat accusatorem, sed prevenit, ut confitendo suum, allevet omne delictum, nec habeat quod adversarius criminetur. Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminatiosis infeste, peccatorum suorum confessione constringit. » Exemplum dat ibidem S. Ambrosius Evam que peccatum confessa est: « Serpens, ait, decepit me, et comedi, » Genes. III. Unde subdit S. Ambrosius, lib. De Paradiso, cap. XIV: « Veniabilis culpa, quam sequitur profectio delictorum. Ideo non desperata mulier, que non retinetur Deo, sed magis confessa peccatum est, » q. d. Penam quam prævaricatio induxit, confessio abagat. Et statim de Caino addit, illum, qui culpam negavit, ut temporariam penam evaderet, remissum diabolus, ut simul cum eo pena torqueretur æterna. Noluit Cain se accusare, ne penam, quam timebat, subiret. » Et ideo, inquit, accusator diabolus ejus accusatio reservata est, ut cum Angelo flagelletur, qui enim hominibus noluit abagari, et illaque qui a confessione abstinet, damnationi subjacet; qui vero se de sua culpa accusat, a sua

pena excusatur. Unde D. Ambrosius, lib. II De Abel et Cain, cap. IX: « Confessio, ait, penarum compendium est. » Nam etiam æternas penas, quas propter transgressionem mereremur, propter confessionem evitamus.

Quin et Seneca, Gentilis licet, epistola 28: « Quantum potes, ait, teipsum argue, inquire in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis. »

Insper multi hanc gnomen adaptant confessioni sacramentali. Hæc enim jam ex institutione Christi veniam et gratiam, quin et satisfactionem ac opera meritoria vel in re, vel in voto antecedit oportet. Hæc enim gnomas scripsit Salomon cuivis sæculo, sed pro eujusque statu et conditione accommodandas; quare veriores adimplentur.

Denique S. Chrysostomus, orat. 3 Contra Judæos, urget in principio sermonis, et ut Isaias ait, cap. XLIII: « Dic tu iniquitates prior ut justificeris, » Redarguens enim Cainum, qui non prior, sed postquam redargutus et convictus est a Deo, confessus est suum fratricidium, ideoque peccati veniam non accepit, sed condemnationem, sic ait: « Non enim simpliciter dixit: Dic tu iniquitates tuas; sed ait: Dic tu prior iniquitates tuas. Quod queritur, hoc est, non simpliciter esse dicendas, non expectandam redargutionem accusantis. Hæc autem non dixit prior, sed expectavit donec redargueretur a Deo, quin potius illo redargente negavit. Postquam autem semel factum est peccatum palam, tum dixit peccatum, quæ quidem non est confessio. Proinde, tu quoque dilecte, cum peccaveris, ne expectes ut ab alio accuseris; sed prius quam accuseris ac deferaris, tu condema qua facta sunt. Nam si quis alius deinde te redarguerit, non jam confessionis est officium, sed illius qui accusat correptio. Quapropter et alius quispiam ait: Justus sui ipsius accusator est in principio sermonis, itaque non hoc est quod queritur, ut accuses teipsum, sed ut prior teipsum accuses, nec expectes ab aliis redargutionem. Petrus itaque ob illam nefariam abjuratorem, quoniam celsit suum ipsius peccatum recordatus est, nulloque accusante dixit peccatum, flevitque amare, adeo ablati illam abogationem, ut etiam primus Apostolorum fuerit factus, ac terrarum orbem totum subjecerit. »

Salomonem de more secutus Siraides, Bar. IV, 31: « Non confundaris, ait, confitenti peccata tua; ubi tangit radicem mali, puta confusionem et pudorem malum, qui impedit homines, eis que os et fauces claudit, ne peccata confiteantur, sed ea tegant et excusent. Verum hinc prorsus proptertus est: peccata enim facere pendendum est, at ea confiteri laudabile est. Causam dat S. Augustinus, tract. 42 in Joannem: « Quia, ait, qui confietur et accusat peccata sua, jam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua, etsi tu accuses, com-

jungeres Deo. Quasi dum res sunt, homo et peccator. Quod audis homo, Deus facit; quod audis peccator, ipse homo fecit. Dele quod fecisti, ut Deus salvet quod fecit. Oportet ut in te oderis opus tuum, ut ames in te opus Dei. Cum autem cœperit tibi displicere quod fecisti, inde incipiunt bona opera tua, quia accusas mala opera tua: initium operum honorum, confessio est operum malorum. »

Symbolice, R. Simeon apud Galatinum, lib. VII De Arcanis fidei, cap. IV, hunc versum exponit de B. Virgine, quam Hebræi vocant primum justum, imo primum hominem, et omnium hominum matrem, eo quod ipsa in mente Dei concepta et prædestinata fuerit ante Adamum et ceteros homines, Adam vero et homines ceteri per ipsam ejusque filium Christum: « Justus, ait, primus in lite sua (vel in judicio suo); venit amicus ejus, et investigavit eum. Sensus est: Quando venit Deus sanctus et benedictus ad judicandum orbem in die judicii, totus mundus expavescet, et timebit diem illum terribilem, dicentque: O David, rex noster, ora Deum pro nobis, quoniam ex te processit Messias. Ipse autem respondebit eis: Propter hoc ipsum quod dixisti, non sufficio. Nam ex me multi reges prodierunt, qui in multis Deum offenderunt. Præterea mihi offensus est Deus propter peccatum Bethsabem et Uriæ. » Subdit deinde eos similitur accessuros ordine ad Moesem, Jacob, Isaac et Abraham, singulosque responsuros se peccati reos, ideoque non sufficere ut pro aliis in die judicii intercedant; quare tandem accessuros omnes communi consensu ad primum hominem, id est ad matrem Messie, ac rogatos illam, ut ipsa velut omnis peccati experta pro omnibus intercedat. « Justus primus ergo in lite sua, » q. d. « Ille primus homo, qui est Mater Messie, ob quam Messias ipse, sive Christus, Filius hominis dicitur, justus est in lite, quia ipsa in peccato originali concepta fuisse, ab adversariis accusata est. Et venit amicus ejus, hoc est Deus, et hanc litem investigavit, tulitque sententiam dicens: Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Quam quidem auctoritatem prisci Hebræorum doctores, ad immaculatam Conceptionis matris Messie confirmationem adduxisse videntur. » Hucusque R. Simeon.

18. CONTRADICTIONES COMPRIMIT SORS, ET INTER POTENTES QUOQUE DIJUDICAT. — Hebræice, lites cessare facit sors, et inter potentes dividit, scilicet litem, puta rem de qua litigatur; Aquila ὁμοῖον; Symmachus et Theodotus, ὁμοῖον, id est dividet, dijudicabit; Chaldaice, contentiones abrogat sors, et inter sortes dirimit; sic et Syrus: Septuaginta vero, contradictiones sedat taciturnum, et in potentibus ὁμοῖον; sed melius alii legunt ὁμοῖον, id est dyntas, potentes definit. Ita Romani et Complutenses. Verum videtur esse mendum, ut pro ὁμοῖον, id est sors, scriptores villosi scripserint ὁμοῖον, id est taciturnum. Probatur id primo, quia Hebræum

גורל goral significat sortem, non taciturnum; et ita vertunt ceteri omnes. Secundo, quia multi codices Græci legunt ὁμοῖον, et Origenes, homil. 23 in Josue: Contradictiones, ait, cohibet sors, et inter potentes definit. Tercio, quia ita legit Auctor Catena Grecorum, sique explicat: « Contraventus, ait, sedat sors, litemque inter potentes natam dirimit. Sors, que Mathie obigit, obtortam de Jude Isacriote successore controversiam sedavit; et potentibus, nempe Apostolis, quem eligere deberent, præfinit. Sunt qui loco ὁμοῖον legunt ὁμοῖον, ut sit sensus: Lites et contentiones undocunq; exortas hominem patientem et taciturnum facile sedare; cum ex adverso Item et rixam exaunt, qui litiganti respondant et obloquuntur. » Hæc auctor ille.

Sensus hujus sententiæ planus et apertus est, q. d. Cum res, de qua litigatur, anceps est et dubia, ejus sit, vel qua vis utriusque incertum est et dubium, vel qua utraque pars potentes pro se rationes profert, vel alia simili de causa; tunc non alius lites sedandi sufficit modus, nisi ut eas dirimat et definit sors. Unde R. Salomon notat pro potentes hebræice esse אטמונין atsamonim, per quos ipse accipit poterit Item consentens, qui scilicet valdis inter se rationibus confligit, causam utrimque suam pro viribus confirmantes. Et sic accipitur hæc vox Isai. XLII, 21. Cum ergo illorum lites sint arduæ, robustæ et valide; hinc potentes appellatur, quos conciliare nemo potest nisi sors. Rursum אטמונין atsam significat obturare, claudere, Isai. XXXIII, 15. Atsamonim ergo vocatur lites obturare, ideoque clausæ, quas nemo aperire et resolvere potest nisi sors. Unde ex Hebræo vertas, qui sese roborant in contentione; Vatalidus, contententes separat. Docet ergo medium sedandi lites in lites implexis et dubis esse sortem, quin et ubi partes contententes sunt duræ et perfractæ, ut nec rationem, nec iudicium, nec arbitrum admittere velint, recurrendum esse ad sortem, si partes eam admittant. Ratio a priori est, quod, sicut in rebus certis et manifestis dominatur ratio, sic in incertis, dubiis, obscuris et fortibus dominatur sors et casus. Quare sicut illa in consiliis pro rationem decidenda sunt, ut illa pars prævaleat, que potioribus alitur rationibus; sic hæc per sortem sedi definienda; sunt enim in jure et dominio fortalorum, que subjacent sortis, quibusque dominatur sors, quasi eorum rex et decisor. Sic Josue, cap. XV, terram sanctam dividit duodecim tribubus, singulisque earum familiis per sortes, itaque omnes Hebræorum lites sedavit.

19. FRATER QUI ADJUVATOR A FRATRE, QUASI CIVITAS CIVITAS FIRMA; ET JUDICIA QUASI VECES URBIUM. — Pro qui adjuvator hebræice est עזרת נפשך, id est prævaricatus, deficiens, rebellans. Unde Aquila vertit, frater rebellans pro civitate fortis; Chaldaicus, frater qui deficit a fratre, quasi civitas fortis, et clausa quasi repagulo fortis; Tigurina, frater si perfide deservit (ira fit vehementior), quam civitas for-

tissima, et contentio ut *republicum arcis*; Vatablus, *frater rebellans (contra fratrem) magis quam civitas fortis, et lites (fratrum sunt) velut vectes palatii, q. d.* «Rebellio fratris durior est quam civitatis qua rebellat contra principem, et lites fratrum sunt ut vectes, quibus clauduntur fores palatii, ac si dicitur: Nihil gravius simulatibus et dissidiis fratrum.» R. Salomon: Frater, ait, a fratre deficientem eique rebellans, etiam civitatem munitissimam in sua defectione perdit. Aben-Ezra hunc versum connectit precedenti, q. d. Sors dividit lites etiam gravissimas, quales sunt fratrum, cum a se dissident: haec enim sunt durae et fortes quasi vectes urbium. R. David: «Frater laesus durior est civitate forti, et lites fratrum sunt quasi vectes palatii.» Sic et ceteri hebraizantes. Et sane hic sensus valde respondet Hebraeo. Significat ergo lites fratrum esse acerbas, et saepe irreconciliabiles. Ratio est, quod vehemens amor laesus convertitur in vehemens odium: sicut forte vinum, si corrumpatur et acescat, convertitur in acre acetum. Unde Aristoteles, lib. VII *Polit.* cap. vii: «In proverbio, ait, dicitur: Fratrum contentiones et ire sunt acerbissimae, et qui nimium amant, se nimium oderunt.» Fratrum ergo ire sunt valide instar civitatis fortis, tum quia sicut civitas, muris et vectibus firmissime roborata, est quasi tormentis inexpugnabilis: sic et valide offensionis fratrum nulla fere ratione vinci, nullo amore, nullo beneficio expugnari possunt; tum quia sicut civitas est inexpugnabilis, ubi cives sunt robusti, qui eam fortissime defendunt: sic ubi fratres inter se fortissime certant, odium et inimicitia eorum videtur irreconciliabilis et inexpugnabilis (1).

Verum Noster hebraice *nipsa*, id est *rebellans*, vertit, qui *adjuvatur*. At qua ratione, qua fide? Contraria enim sunt rebellare et adjuvare?

Primo, aliqui sic haec conciliant, ut dicant fratrem rebellantem hic dici non respectu fratris, sed respectu hostium fratris, qui proinde fratris est adiutor, quasi dicas: Frater qui pro fratre suo contra alios durus et pugnax est, hic fratrem communit instar civitatis munita.

Secundo, alii haec conciliant subaudiendo et suppledo nonnulla, hoc modo: «Frater desertus (a fratre scilicet) ab urbe fortitudinis» (supple desertus), ex quo recte consequitur quod vertit Noster: «Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas fortissima.»

(1) Rosenmullerus, *frater qui perdit desertum* (proprio quo deficitur) a fratre, *urbe munita*, scilicet difficultior est expugnata, id est, ita ira et pertinax et implacabilis est, ut urbis munita citius expugnatur, quam animus iste fratrum; et contentiones inter fratres sunt veluti vectes palatii, id est, sicut regulae foribus palatii obiecta introitus alienus penitus impediunt, ita litigia inter fratres precludunt reconciliationi aditum. Umbreitius, de Wetze et alii *nipsa* reflexive intelligentes, eodem sensu vertunt, *fratres a se invicem deficientes*. Ewaldus et Maurer, *frater*, qui inimicitiae intercedunt cum fratre, *vehementius repugnat, reluctatur, urbe munita*.

Tertio, facilius et planius haec conciliabimus dicendo Nostrum legisse non *נִיפְסָא נִיפְסָא* per *schin*: sic enim idem est quod *rebellans*; sed *נִיפְסָא נִיפְסָא*, per *sin*, id est incoedens, inambulans, q. d. Frater cum fratre fratrem incoedens et inambulans (ideoque cum adjuvans et protegens) est ei loco civitatis firmae (2).

Porro non temere sic legisse et vertisse Nostrum, patet ex Syro, qui pari modo legit et vertit, *frater, qui adjuvatur a fratre suo, est quasi urbs firma; et Septuaginta, frater a fratre adiutus, quasi urbs munita et excelsa; et S. Cyprianus, epist. 14: «Frater fratrem adjuvans exaltabitur sicut civitas magna.»* Causam subdit: «Videlicet quod munimentum animae dimicanti fraterna compassio ferat, variisque mentis afflictæ pulsibus quasi murus obsistet.»

Porro R. Levi, licet *nipsa* per *schin* legat, veritate *offensus, laesus*, tamen ad sensum jam datum sic illud accommodat, sicutque explicat: «Licet frater fratris defectione petitus et offensus sit, est tamen illi utilior quam urbs munita, oportuno necessitatis tempore opem ferens, fratremque servans; neque vero tunc illi defectionis crimen objicit, cum eadem corporis concrezione uterque constet.»

Est igitur frater fratrem adjuvans illi pro urbe (Hebraice, *præ urbe*, id est potior et validior urbe), sive loco urbis munita, tum quia sicut urbs munita incolas tuetur ab omni hostium incurso, sic et frater fratrem a quibusvis adversis defensionem protegit; tum quia, sicut cives in urbe munita invicem se communiunt, ac communibus viribus urbem propugnant, ab eaque hostes propellunt, sic pariter fratres se mutuo adjuvantes communibus armis et copiis se invicem tuentur, et adversarios propulsant, uti fecere fratres Machabæi Judas, Jonathas et Simon, qui proinde invicti ingentes Antiochi exercitus vicierunt.

Significat ergo haec gnome paucos fratres unitos esse instar civitatis firmæ, ac æquivalente multos civibus urbem propugnantibus; quod eum in urbe facit multitudo civium, hoc in familia facit unio et amor intimus fratrum: quo fit ut pauci fratres concordēs multis civibus æquivalent, imo ex una familia fratrum robusta oriatur civitas, adeoque gens et regnum, ut patuit in duodecim Patriarchis filiis Jacob, qui regnum Israel constituerunt. Vice versa, inimici hæc gnome cives in civitate esse id quod sunt fratres in familia; ac proinde sicut fratres uniti familiam tuentur, sic cives concordēs urbem tutantur, eamque reddere inexpugnabilem. Unde Lycurgus, fundator Spartæ, vice mentium, eam concordia civium communit. Quocirca Agesilaus, rex Spartæ, rogatus a quodam cur Spartæ mœnibus non cingeretur, ostendit eis cives armatos et unanimes: «Hi, inquit, sunt Spartanæ civitatis mœnia;» signifi-

(2) Vel legitur *נִיפְסָא*.

cans urbes nullo munimento tutiores esse, quam virtute civium consentiantium. Ita Plutarchus in *Apophtheg.* *Læconicis*, Rursum Lacedæmonii cum periclitarentur, ac de civitate mœnibus cingenda consulerent, Iseus sophista recitavit illud Homeri:

Scutum hæsit scuto, galeam galea, atque viro vir.

Addiditque: «Sic mihi state, Lacedæmonii, et muris cincti sumus.» Ita Philostratus in *Sophistis*.

Huc facit proverbium Arabum: «Excute mihi ignem, et ego tibi collucebo,» id est esto mihi, ero tibi: adjuva me, ego vicissim ero tibi adiutor.

Gnomem hanc Salomonis illustrat exemplum Sciliri apud Plutarchum, in *Apophthegm. Regum*: Scilirus, inquit, octoginta liberos masculos habens, cum esset moriturus, fasciculum jaculorum singulis porrexit, iussitque rumpere. Id cum singuli recusassent, eo quod videretur impossibile, ipse singula javala eximit, atque ita facile confregit omnia, filios admonens his verbis: «Si concordēs eritis, validi invictique manebitis; contra, si dissiditis aut seditioe distrahamini, imbecillēs eritis, et expugnati faciles.» Non potuit Scythia magis scythice rem ob oculis ponere.

Simile de Micipsa rege refert Sallustius in *Jugurtha*: Micipsa, ait, jamjam moriturus filios suos paterno monet affectu, ut concordēs sint, aureis semper litteris scribendam sententiam addens: «Concordia enim parvæ res crescat, discordia autem maxime dilabuntur.»

Severus Romanorum Imperator in gravissimum morbum incidens, posteaquam vitæ suæ finem instare animadvertit, ad se vocavit Marcum Antonium et Getam filios, a quibus quid vellet percontatus: «Facite, ait, ut conveniat inter vos, locupletate milites; cæteros omnes contemnite.» Sciebat enim filios regni cupidissimos post mortem de successione disceptaturos; et nisi militum animos pecunia flecteret, penitus interituros esse. Ita Dion Niceus, et Xiphilinus in *Vita Severi*.

Denique hujus sententiæ veritas liquet in Apostolis virisque Apôtolicis primitivæ Ecclesiæ, qui omni fere inexpugnabiles, imo totum orbem expugnaverunt, Christo subjecerunt. Ex adverso olim Arius, Nestorius, Pelagius, etc., et nunc Lutherus, Calvinus cæterique heretici fideles fratres suos impugnantes, Ecclesiam lacerarunt, ac Turcis aditum ad occupandam Hungariam, aliasque provincias præbuerunt: Turcæ enim semper treverunt et crescent per dissidia Christianorum, que suscitant heretici. Ita Auctor *Catena Græc.*, qui sic veritatem sicutque explicat: «Frater, a fratre adiutus, est instar munitæ præcelsæ civitatis.

Nem rursus, veluti regnum bene fundatum, robustus et potens est. Consentientes inter se Christi discipuli et fratres erant, et tanquam regnum mille propugnaculis præsidisque munitum validi for-

tesque erant. Paucis, alter ab altero oona fide adjunctis, inexpugnabilis evadit.»

Idipsum experimur in religionibus et cenobitiis reformatis, in quibus viget disciplina, humilitas et charitas. Hæ enim omnibus amulis et inimicis, quin et demonibus sunt fortiores per Religiosorum concordiam et conspirationem. Unde S. Basilus, præferens vitam cenobiticam quasi fraternali vitæ eremiticæ et solitariae, hanc dat causam, *Constit. monast.* cap. xiv: «Si quidem perfectissimam ego illam vitæ communionem appello, a qua omnis propria et privata rei cujuslibet possessio exclusa est, et a qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio et rixa; contra vero ubi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque quibus necessario ad cultum et victum utimur; communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia, et certaminum corona; ubi multi unus, et unus non solus, sed in pluribus. Hæc vitæ institutio quid tandem quod huc apparari possit? quid beatius dicit, quid hæc communitate, unitate et necessitudine inters excoigitari? quid elegantius fingi mutua ante se morum animorumque contemperatio? Homines ex diversis nationibus ac regionibus profectos per exactam morum ac discipline similitudinem adeo velut in unum coalescent, ut in pluribus corporibus unus tantum animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unus mentis instrumenta cernantur. In his qui infirma corporis valetudine est, is complurium animis infirmitatis suæ participes habet; qui vero animo æget est, et complures præsto sunt, a quibus curetur, et a quibus assidue erigatur.» Plura vide apud nostrum Hieronymum Platam, lib. I *De Bono statu Relig.* cap. xxxvi et xxxvii.

Hæc faciunt Philosophorum gnômæ. Antisthenes dicebat fratres, qui essent concordēs, omni pariete esse fortiores. Quintilianus, *Declamati.* 321: «Quid est, ait, aliud fratritas quam divisus spiritus?» P. Nigidius apud Gellium, lib. XII, cap. x: «Frater, ait, dicitur quasi fere alter.» Plato, lib. II *De Republ.*, recitat adagium veteris: «Frater viro adesto,» de fido auxilio dicti solitum; quoniam in rebus periculosis vix unquam frater solet desse fratri.

ET JUDICIA QUASI VECTES URBUM. — Lyranus, Baynus, Jansenius et alii per *judicia* accipiunt decreta, q. d. Fratrum decreta, communi fratrum consensu statuta, sunt valida quasi veteris urbium, ideoque difficile infringi possunt, quia fratres communibus animis armisque ea tuentur et propugnant. Potest enim, ait Jansenius, quod dicitur de iudiciis, accipi de æquitate iudiciorum et sententiarum, que firmum efficit statum reipublicæ. Ut tota hæc sententia significet civitatem stabiliri rebus duabus, scilicet civium concordia et æquitate iudiciorum.

Verum, quia Hebraice *נִיפְסָא נִיפְסָא* videtur non

significat sententias et decreta, sed lites et contentiones, hinc eandem a Nostro vocari iudicia verius est. Sic enim S. Paulus ait, *I Corinth. vi. 7*: « Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos, » hoc est lites et contentiones. In hisce enim solent litigantes ad iudicium provocare, et eorum iudice contendere. Unde noster Salazar sic exponit, *q. d.* Fratrum concordia adinstar est urbis munitissime et fortissimæ. « Iudicia » vero, hoc est lites et dissidia fratrum, « quasi vectes urbium: » *vecetis* quidem accipio pro foribus, id est quasi urbes reclusis foribus adaptæ, atque hostibus perviæ, *q. d.* Ubi frater fratri bellum movere, et ab invicem dissidere incipient, vice versa similes sunt urbibus, que reclusis vectibus hostibus liberam adire prestant. Itaque vectes seu repacula in hoc loco, que claudendum et aperienti instrumenta sunt, non ad claudendum, sed ad reserandum referenda puto. Hæc Salazar.

Verum « vectes urbium » solent notare robur urbium: hoc autem robur prestant urbibus, non cum reserantur, sed cum clauduntur et obserantur. Unde Chaldaeus vertit, *et causa quasi repagulo fortis*; et Septuaginta, *παροχονία* (ita Romani, licet Complutenses legant, *urbium repagula*, id est *fundatum*), id est *tantum clausum vecte regnum*; Aquila, *et tunc quæ vectis palatii*. Sic et ceteri. Sensus ergo est, *q. d.* Frater fratrem adiuvans, id est, concordia fratrum est fortis et invincibilis instar civitatis valide et munitæ; similiter discordie, lites et contentiones fratrum, presertim publicæ et forenses, sunt fortes, irerconciliabiles et inexpugnabiles instar vectium, quibus palatia et urbes clauduntur: sicut enim vectibus urbes obserantur, sic discordia, lites et contentio quasi vectes obegan animos fratrum, ut nullum reconciliationis dent aditum, nullum alloquii, amori et benevolentie præbent accessum.

Ratio est duplex: Prior, quam initio dedi, quod amor summus qualis est fratrum, si irritetur, vertitur in odium summum et perinax, sicut optimum vinum velitur in fortissimum acetum. Posterior, quod injuria a fratre illata videatur esse acerbior: a fratre enim, utpote conjunctissimo; summa homines expectant, et anima sibi debere beneficia censent; quare si pro beneficiis infelicia recipiant, gravem et acerbam putant sibi inferri injuriam: sic fratres Josephi, videntes eum plus ceteris amari a patre Jacobo, eum summo odio usque ad necem processu sunt. Sic Esau odium in Jacob ad posterum procupavit. Unde perpetui summique fuerunt hostes Idumei et Judei. Vide dicta *Amos i. vers. 11*.

Denique sicut Recentiores totam hanc gnomen referunt ad discordiam et contentiones fratrum: sic ex adverso Chaldeus et Septuaginta totam eam referunt ad concordiam fratrum; ejusque vim et robur declarant. Noster vero media via incedit, et primo benedictum ad concordie, poste-

rius ad discordie, fratrum robur refert. Septuaginta ergo sic habent, *frater, a fratre adjutus, quasi urbs munita et excelsa: invalescit autem tanquam fundatum regnum; vel, ut habet S. Ephrem, tract. De vepribus. sui*: « Nam fundatum regni instar est, et potens, » *q. d.* Concordia et conspiratio fratrum est valida et inexpugnabilis instar civitatis munitæ et excelsæ, que scilicet validis excelsisque muris et turribus circumvallatur: hanc enim castitudinem fratribus præstat sublimitas cognationis: post parentes enim summus conjunctionis et consanguinitatis gradus est fraternitas, sive fratrum nexus et copula; quinimo concordia hæc et amor fratrum inrescit et invalescit, ut non tantum instar civitatis unius, sed instar regni totius fundati et validi potens et ampla evadat, ut non solum aliorum vim repellere, sed et eos invadere ac subjungere possit. Sic Romulus et Remus fratres inter se conspirantes multos sibi conciliarunt, alios vi et armis subegerunt, ac urbem Romanæ ædificarunt, popululumque Romanum adunarunt, atque in ea regnum Italie, imo imperium orbis constituerunt. Significat ergo hæc gnome concordiam inter fratres studiose esse conservandam, et, quæ inter eos controversia incidat, cavendam a forensibus contentioibus, que odie animum, imo immortalia reddere solent, ac sorte potius, ut dixit vers. præced., controversiam esse dirimendam.

Moraliter, hic discat quantum boni afferat concordia, et quantum mali discordia. Seyrus lapis, qui in insula Seyro nascitur, mirum id habet, ut integer emat, comminutus mergatur, ait Plinius, lib. XXXVI, cap. XVII. Ita concors et conjuncta stat societas, que discors et divisa dissipatur. Nam

Defendit numerus, junctaque umbone phalanxes.

« Commune periculum concordia propulsandum, » ait Tacitus. Auree *Lucanus*, lib. IV:

Eternis complectitur omnia nexu,
Tot rerum misisque solum concordia mundi,
Et sacer orbis amor.

Allegorice Beda: « Cum populus, ait, uterque, Judæorum scilicet et Gentium, fraterna sibi in Christo charitate consentit, unam jam Catholicæ Ecclesie civitatem construit, et sicut vectes urbium portas munit, ita dogmata utriusque Testamenti, Ecclesie per orbem, que una cum Catholicæ faciunt, ab infidelium incursione defendunt. »

Tropologice Hugo: Duo fratres, ait, sunt ratio et appetitus, sive intellectus et voluntas; hi, si inter se congrue consentiant, ut scilicet ratio majori, puta appetitus rationi, et voluntas intellectui concordet, sequæ subjiciat, validi sunt instar civitatis munitæ: si discordent, et voluntas intellectui rebellet, oritur dissidium et schisma internecinum, quod utrumque vastat et perdit.

20. DE FRUCTU ORIS VIRI REPLEBITUR VENTER EJUS- ET GEMINA LABIORUM IPSIUS SATURABUNT EUM. — Hebraice, *de proventu labiorum suorum satiabitur*. Gemina ergo sunt proventus labiorum, sive fructus oris, qui est duplex: *Primus* et proximus oris fructus sunt verba et sermones, tam boni quam mali; *secundus* et remotus, sunt comoda et damna, que afferunt sermones boni et mali: hisce enim quisque pascitur et saturatur: bonis quidem et commodis quasi melle, malis vero et damnis quasi felle et absinthio, quod ipse sibi seminavit. Cajetanus hæc refert ad eos qui loquendo victum parant, imo questum faciunt; horum enim ossatit ventrem, quales sunt caustidici, rhetores, doctores, concionatores. Melius R. Levi hæc refert ad verba blanda et dura, *q. d.* Qui blando mollique sermone utitur, responsis suis aliter iram delimit, fructique sermonis non caret, cum malum a se areat: qui vero dura et acerba loquitur, iram ciet, citoque largiente pernicie plectitur.

Optime et plenissime hæc generatim accipias de quibuslibet sermonibus, sive bonis, sive malis, *q. d.* Sermones causant homini bonum vel malum, gaudium vel merorem, præmium vel supplicium. Si enim quis bona, benevole et prudenter loquatur, omnes homines, Angelos et Deum ipsum sibi conciliabit: si male, imprudenter, mordaciter, omnes irritabit, a quibus proinde vepalabit. Unde explicans subdit: « Mors et vita in manu lingue. » Ventrem metaphorice vocat intima hominis, qualia sunt mens et conscientia. Hæc enim de bene dictis laudata et præmio affecta gaudet, de male dictis culpata et afflictæ cruciatur, dolet et gemit. Hic versus consonat cum vers. 14 cap. XII: « De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis; » et cum vers. 2 cap. XII: « De fructu oris sui homo satiabitur bonis. » Vide ibi dicta.

Mystice, Auctor *Catenæ Græcæ*: Sermonibus, ait, spiritualibus anima receptaculum impletur, quandoquidem cum externi sensualesque sermones anime ventrum implere non queant, superest ut spiritualibus alimentis vasculum illud impleatur; implet autem ventrem suum non homo simpliciter, sed vir, hæc ille.

21. MORS ET VITA IN MANU LINGUE: QUI DILIGUNT Septuaginta, *qui continent* EAM, COMEDENT FRUCTUS EUS. — Aben-Eza hæc refert ad versum præcedentem: « De fructu oris viri replebitur venter ejus, » *q. d.* Si quis mala loquatur, mors ei continget; si autem recte, vite compos fiet. « Mortem et vitam » accipit tam nature quam gratiæ et gloriæ, tam præsentem quam æternam. Hæretici enim, ut Arius, Lutherus, Calvinus, tam se quam multa discipulorum millia, sua præva doctrina ad mortem æternam in gehennam transierunt; vice versa, Apostoli virique Apostolici, et sancti doctores, predicatores, confessarii suis igneis linguis tam sibi quam suis omnibus vitam gratiæ et gloriæ conciliant.

Alludit ad naturam lingue; hæc enim in embryone ultima animatur, et moriente homine prima vita destituitur et emoritur, teste Aristotele et Plinio. Simili enim modo evenit in ethica lingua, nimirum in vita spirituali virtutum lingue perfectio ultimo acquiritur, tanquam complementum perfectionis, juxta illud *Jacob. iii. 1*: « Si quis verbo non contumax, hic perfectus est vir; » vice versa, mors anime communiter a vita lingue exordium capit. Audi Plinium, lib. II, cap. xxviii: « Os, ait, primum mori tradunt, non novissime. » Sicut enim cor in animali est primum vivens, et ultimum moriens: sic vice versa lingua est ultimum vivens, et primum moriens; quare sicut vita a corde, ita mors ab ore et lingua incipit. « Evenit namque omnibus ut, quod ultimum fit, hoc primum deficiat; et quod primum, id ultimum, quasi natura deursionem reducere agat, et a calce ad carceres unde prorul, redeat, » ait Aristoteles, lib. II *De Gener. animal. cap. iv*. Sic et Plinius, lib. XI, cap. xxxvii. Simili modo in dissolutione domus, tectum, quod ultimo factum est, primo dissolvitur, deinde parietes et cetera usque ad fundamenta. Hinc enim naturalis est ordo resolutionis. Simili modo fit in moralibus. Unde S. Chrysostomus in *Psal. cix*: « Mortis, inquit, unicum fere ostium lingua est. » Hæc ergo de causa mors et vita dicantur esse « in manu lingue, » quia lingue est vitam tueri, vel morti ostium patens et amplum aperire. Nam sicut in generatione hominis cor primo, lingua ultimo perficitur: sic in spirituali regeneratione cor et voluntas primo, lingua ultimo ad virtutem formatur et perficitur. Et sicut in homine cor novissime, lingua primo emoritur: ita etiam animi mors ab ore et lingua fere incipit, ac in voluntate desinit. Jam

Quæritur primo, cuius mors et vita sit in manu lingue, an loquentis, an audientis, an tertii de quo loquitur?

Primo, S. Bernardus omnes hosce tres intelligit, cum assertit linguam detractoris tres occidere icla uno, scilicet loquentem, audientem, et tertium cuius fame detrahitur. Hæc enim, cum, serm. *De Triplex custodia manus, lingue et cordis*: « Numquid non viperæ est lingua ista (detractoris)? Perocissima plane nimirum, que tam lethaliter tres inficit flatu uno. Numquid non lancea est ista lingua? Perfecio et acutissima, que tres penetrat icla uno: Lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem accipit, imo triiceps est lingua detractoris. Nec vero ejusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latu confossum est, crudeliorem dicere verearis. Fodit enim hæc quoque Christi corpus et membrum de membro, nec jam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tum sublimi capiti furor militaris imposuit; seu etiam clavis ferreis, quos sanctissimis manibus illis et pedibus consummatio Judaice

iniquitatis infixit. Nisi enim hujus, quod nunc pungitur et transfoditur, corporis sui vitam illius vite corporis prætulisset, nunquam illud pro isto morsinjuria, crucis ignominia tradidisset. Unde adhortando concludit: « Sane propterea majorem et diligentiam, et diligentiore custodiam moris⁴ exhiberi, quod sit juxta Scripturam conversa et vita in manibus lingua. Alioquin si sola mors, etiam abscissio debetur. Nunc vero ponenda nobis ori nostro custodia, et ostium circumstantie labii, ut nec vitalem edificationem clausura damnet æterna, nec lethalis pernicies liberum sortiatur egressum. »

Laertius, lib. V, cap. 1, narrat Aristotelem reprehendisse Callisthenem, coram Alexandro multa indecenter et liberius loquentem, recitando illud Homeri:

Talia si loqueris, non multo tempore vives.

Et verus fuit vates; nam Callisthenes ab Alexandro occisus est. Idem, lib. I, cap. 13, narrat Anchasin, interrogatum quid in homine esset optimum et quid pessimum, respondisse linguam: hæc enim si bene utilis, vitam; si male, mortem tibi alisque acceres. Hæc facit proverbium Arabicum: « Cave ut lingua feriat collum tuum; » multos enim perdit intemperantia lingue. Denique Bias Amasi regi poscenti e victima partem optimam et pessimam, profusus misit linguam, quod illa plurimum afferat commodi vel damni, teste Plutarcho in *Convivio septem sapientum*.

Secundo, alii accipiunt mortem et vitam, activam loquentis, et passivam audientis. Lingua enim doctoris, consiliarii, suavis conciliat vitam presentem et æternam audientis, si bona et salutaria eum doceat, consulat et suadeat; mortem vero, si prava. Unde Vatablus explicat, *q. d.* « Lingua potest interficere sermone suo, potest et servare. » Hæc facit expositio Iugonis, qui se partim litteraliter, partim mystice explicat, *q. d.* Lingua detractoris, calumniatoris, falsi testis, etc., mortem infert loquenti, vitam vero ei qui patienter ejus calumnias, injurias et falsa testimonia sustinet; auget enim ejus patientiam et meritum, quin et subinde vitium ejus sanat. Affert Plutarchus in *Moral.* exemplum cujusdam qui, Prometheus volens trucidare, ense aperuit apostema ejus lathiferum, itaque ei sanitatem et vitam pro morte præter intentionem restituit. « Ita sæpe, inquit, convicium per iracundiam conjectum ab inimico vitium animi vel ignotum nobis, vel neglectum sanat; et ejus qui mortem inferre volebat, plaga vitam affert. »

Tertio, alii passim accipiunt mortem et vitam loquentis, *q. d.* Loquens, si bene et prudenter loquatur, sibi vitam; si male et imprudenter, non raro sibi ipsi mortem conciliat. Et hoc directe videtur intendere Salomon; explicat enim et inculcat id quod dixit vers. preced.: « De fructu

oris viri repletur venter ejus, et gemina laborum ipsius saturabunt eum. » Consequenter tamen et a pari, vel simili, mortem et vitam audientium, et eorum de quibus est sermo, intellige, ut dixi ex S. Bernardo. Praelare S. Chrysostomus homilia 4 *ad Baptistianos*, tomo V: « Media, inquit, utriusque partis lingua est, et si utriusque est, tu dominus es. Nam et gladius in medio positus, siquidem fuerit adversus hostes arreptus, salutis accipientium reperitur; si vero tenentis visceribus inferatur, mortem preparat inferenti; non quia talis ferri natura, sed quia utentis tale consilium est: ita et lingua astimetur gladius in medio positus. Armatur adversus peccata tua, non ad fratris plagam preparatur. Et hæc lingue qualitatem Dominus exponens, ait: Ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis. Quia, si fons iste sermorum puram aquam sanctorum verborum scaturierit, ad loquentis justificationem conferet; si vero ex illo aqua fetida pravorum verborum eruperit, ad ejusdem damnationem condecet. »

Hinc de S. Francisco ita scribit Bonaventura, cap. v *Vite* ejus: « Evangelicum volebat a fratribus observari silentium, ut videlicet ab omni otioso verbo omni tempore abstinere sollicitè, tanquam redditor in die iudicii de huiusmodi rationem. Sed etsi quem invenisset fratrem verbi assuetum inanibus, acriter arguebat, taciturnitate modestam, et puri cordis affirmans custodiam, et non modicum esse virtutem, pro eo quod mors et vita fere dicuntur in manibus lingue non tam ratione gustus, quam ratione loquele. »

Queres *secundo*, quæ sit manus lingua, continens in se mortem et vitam?

Primo, Salomonius per *manum lingue* ipsos sermones accipit: quoniam unusquisque, inquit, ex verbis suis condemnabitur, aut ex verbis suis justificabitur. « Cur, inquit, dicitur habere manus lingua, cum manus habere non possit? » Respondet: « Metaphorice dictum est, id est per translationem, quemadmodum vestri dicuntur habere pennas. Manus enim lingue ipsa verba sunt, quibus aut bene loquendo meretur vitam, aut male loquendo meretur mortem. Aliter, per manus sæpe in Scripturis sacris opera designantur, ut illud: Labores manuum tuarum quia manificabis. In manibus lingue dicitur, id est in operibus. Opera enim lingue sunt colloquia bona vel mala, ex quibus mors nascitur aut vita. »

Secundo, alii per *manum* accipiunt periculum *q. d.* Mors et vita est in manibus lingue, id est periclitatur in lingua, adeo fragili, volubili et labili. Simili enim phrasi ait Psaltes, Ps. *lxxxviii*: « Anima mea in manibus meis semper, » *q. d.* Anima, id est vita mea, in summo versatur discrimine, perinde ac si eam manu gestarem, cuius obvio, etiam hosti eam petenti offerendam, ut eam ad libitum mihi auferat et adimat. Unde Chaldaeus vertit, *anima mea periclitatur, ac si in super-*

ste manus mea esset. Et Iephthæ ait, *Judic.* cap. xii, 3: « Posui animam meam in manibus meis, » id est, vitam meam certo periculo, ut mihi auferretur, exposui. Sic et hic vita et mors dicuntur esse in manu lingue, ut, quoties illa se movet et volvit, vita et mors in ea volvi et periclitari videantur.

Tertio, proprie et genuine Auctor *Catenæ Græc.*, Rabbinæ, ut passim Latini et Græci, per *manum* accipiunt jus, facultatem et potestatem, *q. d.* In potestate et arbitrio lingue est, sibi aliisque vel vitam vel mortem, prout illi libuerit, afferre: quare tanta est lingue dictio, jus et potestas, ut pro libito mortem vel vitam non tantum sibi, sed et aliis irroget. Lingua ergo habet quasi vitæ necisque in omnes imperium. Ita videmus duas testium linguas in iudicio vel absolvere vel damnare reum, itaque illi vel vitam vel mortem inferre. Hoc est lingue regnum, amplium utique et vastum. Unde Auctor *Catenæ Græc.* vertit, *mors et vita in manu et potestate lingue sunt vita; quotquot dominantur illius, fructus ejus comedent.*

Symbolice, Hugo per *manum lingue* accipit operationem, et opera lingue, id est verbis respondentia: « Mors et vita in manu lingue: In sermonis, inquit, operatione mors demonum, et vita fidelium; nam si predicatorum manum ori adjunderet, id est faceret quod doceret, peccatores jam emortui redivi exurgerent, et demones ex adverso velut emortui tabescerent. »

Qui diligunt hæc, comedent fructus ejus. — *Primo*, Vatablus bene de lingua tam mala quam bona accipit, *q. d.* Linguæ qui amant gaudentque garrire, ac proclives sunt ad loquendum, hi edere solent fructus ex sermone vel bono, vel malo manantes, ut dixi versu precedenti (1).

Melius alii hæc partem arctant ad linguam bonam, *q. d.* Qui diligunt se suamque linguam, ideoque ejus volubilitatem frenant, ac sermones suos prudenter moderantur; hi « comedent fructus ejus, » id est, bonæ et prudentis suæ elocutionis copiosum fructum et præmia referent. Unde Septuaginta vertunt, *ἡσυχίαν*, id est, qui continent, coercent, dominantur linguæ suæ, fructibus ejus vescuntur. Et R. Salomon sic explicat: « Qui linguam suam amat divinitus laudibus assuescit, illius fructibus vescitur, dum adhuc vite carcere prohibetur. » Quisquis enim de Deo loquitur, sanctitatem et vitam, inno divinitatem aliis inhalat, juxta illud S. Dionysii *De Celesti Hierarchia*, cap. ii, ad Timotheum: « Tu autem, o fili, divina dicendo divinus efficere, » et alios divinus efficere.

Et QUI INVENIT MULIEREM BONAM, INVENIT BONUM, ET HABERET JUCUNDITATES A DOMINO. — Hebraice, *et educet a Domino beneplacitum vel benevolentiam; Aquila, Syrus et Theodotus eduxit, id est gratiam, beneplacitum; Septuaginta, qui invenit mulierem bonam, invenit charitatem, id est gratiam, et co-*

cepit a Deo hilaritatem; Chaldaeus, qui invenit mulierem, invenit bonum, et suscipit voluntatem suam a Deo. Tis bonam non est in Hebræo, sed subintelligitur; includitur enim in voce מְצָאָה ischa, id est mulier, sive uxor non qualibet, sed virilis, sive virago: ab מְצָאָה is enim, id est vir, dicitur מְצָאָה ischa, quasi viræ sive virago, Genes. ii, 23. Unde Scholiastes vertit, qui invenit uxorem utilem, qualem describit Salomon cap. xxxi. Bona ergo mulier hic vocatur non tantum casta, fida, mansueta et obediens, sed et virilis, id est sedula, strenua, industria in alenda et regenda familia.

Verbum *invenit* significat rem raram esse mulierem bonam, puta viraginem, ac proinde magno studio et cura vestigandam. Multi enim querant uxorem pulchram, alii nobilem, alii opulentam, pauci bonam et virilem, quod tamen præcipue querendum est, et paucis obtingit. Mulier enim, natura sua fragilis, est cupida, pigra, dæcax, pro-cax, fallax, maligna, adeo ut Ecclesiasticus, xxv, 26, dicat: « Brevis enim malitia super multam mulieris. » Celebre est illud Socratis, dicentis tria se mala assecutum: Grammaticam, pauperitatem et perniciosam uxorem: duo priora se jam effugisse, tertiam effugere non posse. Ita Antonius in *Melissa*, parte II, serm. 34. Et illud Menandri: « Uxor est malum necessarium. » *Secundo*, *invenit* notat fortuitum quid esse uxorem bonam: quæ enim certo consilio nanciscimur, dicimur inveniri vel accipere; quæ vero fortuito obveniunt, inveniri; præsertim quia mulieres omnes, antequam in uxores ducantur, ostendunt se bonas, generosas et amabiles, teguntque suas iras, cupiditates, otia et vitia: at postquam ductæ sunt, ea exerunt. Quare si quis in bonam incidat, fortunam bonam nactus est. *Tertio*, *invenit* innuit bonam mulierem esse sortem bonam, quam Deus pro libito dat cui vult; Deum enim cuique suam sortem et fortunam disposat et admetitur. Quare a Deo cuique uxorem ducere volentem, sortem hæc bonam assidue postulandam esse. Nam, ut ait Ecclesiasticus, cap. xxvi, 3: « Pars bona mulier bona; in parte timendum Deum, dabitur viro pro factis bonis. »

Nota *invenit bonum*, scilicet singulare, rarum et eximium; bona enim mulier pacem, amorem et fidem colit cum marito, familiam provide et frugaliter administrat, proles honeste probeque educat, adeoque ab ipsa pendet familia totius concordia, prosperitas et salus. Unde Septuaginta vertunt, *invenit charitatem, id est gratiam, hoc est copiam gratiarum.* Unde Homerus, teste Seneca, lib. I *De Benef.* cap. iii, charitem unam conjugio copulavit, quasi conjugio presidentem, eamque vocavit *Pusitæam*, id est omnem deam, quod omniun deorum et deorum dona conflant in matrimonium, ubi vir bonus et uxor bona in unum conspirant. Rursum *invenit Charitatem*, quas Gentiles dixerunt esse tres et Horarum sorores, quod tres temporis differentias complectantur,

(1) Ita recentiores.

nimirum bona uxor stabilem affert marito gratiam et amorem, qui nullo tempore vel casu languescit, sed tempore durat et fervet. Porro Auctor *Latena Græc.*: «Gratias hic vocat, ait, progressus quos facit, bonasque familie quam curat actiones.» Gratia ergo quas in familiam inducit bona uxor, cum incrementa opum, annonæ, pacis, concordie, probitatis et virtutum omnium, adeoque omnis lætitiæ acunditiæ. Unde recte dixit Plotarchus gratiam esse matrem iuunditatis. Exemplum mulierum bonarum suggerit Plotarchus, lib. *De Virtutibus mulierum.* Huc facit quod uxor bona et proba sæpe bonum et probum efficiat virum, iuxta illud S. Pauli, *1 Corinth. vii.*: «Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem.» Causam dat S. Chrysostomus, homil. 6 *in Joannem*: «Nihil, ait, protius muliere bona ad instruendum et informandum virum, quodcumque voluerit, neque tam leviter amicos, neque magistros, neque principes patietur ut conjugem ad momentum atque consensum. Habet enim voluntatem quandam admonitio uxoria, cum plurimum amet, cui consultit. Multos possum afferre viros asperos et inimiles, per uxorem miles redditos et mansuetos; ipsa enim mensa, lecto, filiorum communicatione, diendis, tacendis, ingressu, auditu, exiit et alius pluribus cum marito communicans, et, ut corpus capiti coniuncta, si prodans erit et diligens, omnes vincet.»

Sic S. Cæcilia convertit Valerianum sponsum, Clotildis Clodoveum. S. Helena Constantium patrem Constantini Magni, etc. Huc facit illud Hieronimus apud Sobæum, *serm. 65*:

*Dominipern enim virum prohibet uxor
Bona, et conjuncta, et servat domum.*

Salomonem secutus Siracides multa in hanc sententiam congerit, *Eccli. xxvi.* 1, 2, 3, 16, 18, 19.

Mystice, R. Levi per uxorem bonam accipit sensum obedientem rationi, id est marito; quod summum est hominis bonum. «Cujus, ait, facultatis animi ita in ordinem redacte sunt, ut subiecte principibus servant, easque amore conplexantur, cum nimirum menti omni conatu suam operam præstent, hic bonum adeptus est; ita enim perfectam viri absolutiorem consequetur, et que cupidebat, obtinebit a Deo, singulari providentia huiusmodi viri rebus consulente.»

ET HINCMI JUVCNDITATEM A DOMINO. — Noster legit פָּרַי *velaphæ*, id est et *hauriet*; jam alio puncto per *on* conversivum legunt פָּרַי *velaphæ*, id est et *hausit*; utrumque verum, et eodem redit, q. d. Qui invenit uxorem bonam, per eam hausit, haurit, et continue jugiterque hauriet omne beneficium, ut habent Hebræa, id est omne bonum desiderabile, omnem gratiam, indeque omnem felicitatem et iuunditatem a Domino, ut sibi videatur esse in paradiso, agereque vitam Adami et Evæ primorum conjugum in statu innocentie. Adit ḥ *a Domino*, ut significet primo, bonam uxo-

rem esse singulare Dei donum; *secundo*, Deum per bonam uxorem quasi per instrumentum et canalum, fontem honorem et gratiarum in maritum et familiam emanare.

Mystice, hæc adaptes B. Virginis; ipsa enim omne bonum invenit non tantum in familiam Josephi, sed et in universam Ecclesiam totumque orbem, tum per se, tum per filium suum Christum. Unde de ea vere recinit Poeta:

*Nec genitricæ tuæ (o Christe) fecendor ulla parentum,
Tot bona per partum quæ deitæ unæ sunt.*

QUI EXPELLIT MULIEREM BONAM, EXPELLIT BONUM (Septuaginta, *bona*, scilicet omnia jam dicta); **QUI AUTEM TENET ADULTERAM, STULTUS EST ET IMPIUS.** — Hic versus non est in Hebræo, nec in Latinis Complutensibus; transcriptus est ex Septuaginta, qui illum e priori versu per necessarium consequentiam elicerunt. Si enim mulier bona est bonum viri et familie, ergo qui ejicit eam, ejicit a se et a familia bonum; «qui autem tenet adulteram, stultus est et impius;» *stultus*, quia stolidè adulterium uxoris vel non advertit, vel patitur et dissimulat eum gravi nominis sui infamia, ac prolium injuria et damno; *impius*, quia adulterium uxoris eam refinendo probare et fovere videtur, itaque matrimonii sanctitatem sacrilege violat. Hoc maxime verum, cum maritus adulteram tenet, dando ei facultatem impure vivendi, vel ut ejus incontinentiæ satisfaciat, vel ut ejus prostitutione questum capiat, quod est lenocinium; talis enim est leno et adulter uxoris suæ. Mulieri bone et virili opponit adulteram quia adulterium mala omnia secum vehit. Ad ista tera enim est impudens, infamis, litigiosa, ait perba, prodiga, opesque mariti cum adultæ, prodigit et consumit; denique maritum, per ea et se ipsam evertit.

Hinc patet hæc Salomonis sanctionem de amittenda adultera non tantum esse consilii, sed et præcepti; maritus enim, hoc transgrediens et adulteram retinens, vocatur hoc loco non tantum stultus, sed et impius, » et, ut S. Chrysostomus legit, *injustus*. Rationem dat S. Chrysostomus, homil. 22 *ex variis in Matth. locis.*: «Non ergo, ait, qui dimittit mochat, sed qui alteram ducit, ius autem sicut crudelis est, atque inique qui eam dimittit: sic etiam fatuus est atque injustus, qui retinet meretricem; nam patronus turpitudinis est, qui crimen celat uxoris.» Et S. Hieronymus, in illud *Matth. cap. xix. Quæcumque dixerit uxorem suam, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mochat*: «Sola fornicatio, ait, est que uxoris vineat affectum; imo cum illa unam carnem in aliam dividerit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, no virum, quoque sub maledicto faciat, dicente Scripura: Qui tenet adulteram, stultus atque impius est.» Quæ verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 32, *Quest. I., cap. II. Dixit Dominus. Et*

S. Isidorus, lib. *De Officiis Eccles. cap. xix.*, ait: «Solum, ut ait S. Hieronymus, adulterium est quod uxoris vineat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam dividerit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, » etc. Accedit quod maritus, retinens adulteram, det scandalum toti civitati vel republice. Quocirca mollis et effeminata fuit vox M. Antonini Imperatoris, qua hortantibus amicis ut Faustianam adulteram repudiaret, si nollet occidere, respondit: «Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem,» dotis nomine signans imperium, quod a socio, volente Adriano imperatore, adoptatus acceperat: ita Julius Capitolinus in *Vita* ejus. Intellige hæc de adultera impenitente, et in adulterio perseverante. Nam si penitentem Magdalenam suscepit Christus, cur et suam non recipiat maritus? Etsi enim rigido jure eam ream mortis peragere queat, tamen clementer et Christiane pietati conformiter faciat, si ei noxam condonat. Ita S. Augustinus, lib. II ad *Potentium, De Adultera. conjug.* cap. vi.

Mystice, Auctor *Catena Græc.* per adulteram accipit erroneam doctrinam, qualis est astrologorum judicialiorum, magorum, hæreticorum, item malitiam et improbitatem. Hæc enim dimittenda proculque arcenda sunt.

23. CUM OBSERVATIONIBUS LOQUITUR PAUPER, ET DIVES EFFABITUR RIGIDE. — Hebræice, *obsecrationes loquitur pauper, et dives respondet fortis, id est dura;* Chaldæus, *deprecationes vel preces loquitur pauper; Syrus, mollia loquitur et lena verba;* R. Salomon, *pauper loquitur supplex, licet dives dura respondeat;* Aben-Ezra, *cum aliquid a divite pauper postulare vult, simplici sermone utitur, dives respondet sava rigidaque verba. Primo igitur et proprie, hæc gnomo spectat ad pauperes, qui suppliciter quid postulât a divitibus, qui præ avaritia vel fastu his tumida et dura respondent, ut habent Hebræa: pauperes enim faciunt humilem et supplicem; divites vero faciunt superbam et rigidam. Secundo, generalius eam extendas ad pauperes et divites non inter se, sed cum aliis quibuslibet colloquentes. Pauper enim, utpote egrus et inops, ubique timidus timide et suppliciter loquitur; dives vero opibus abundans et presfidens, ubique timidus spirat fastum; quare imperiose agit et loquitur. Nam, ut ait Augustinus: «Pomo in nasceltur vermis; vermis divitiarum est superbia.» Porro R. Levi censet hæc dici ad paupertatis et humilitatis commendationem, quod humili suo sermone omnium gratiam emareatur; atque ad divitiarum et superbie detestationem, quod duris responsis omnes a se avertat et irritet.*

Denique Bèda hæc gnomen extendit ad pauperes et divites, cum Deum orant et alioquidur pauper enim supplex patit a Deo sibi fieri gratiam; dives vero rigide postulat quasi jure sibi debitum; ut Publicanus pauper meritis orabat dicens: «Deus, propitius esto mihi peccatori;»

Pharisæus vero virtutibus se divitem estimans: «Gratias, ait, tibi ago, Domine, quia non sum sicut cæteri, » etc. *Luceæ*, cap. xvii. «Humilis spiritu, ait Bèda, humiliter Deum adorant, ut Evangelicus ille Publicanus; superbi merita sua jactant, ut Pharisæus.»

Salomonem secutus Siracides, *Eccli., cap. xiii. 4*: «Dives, ait, injuste egit, et fremet; pauper autem læsus tacet.» Vide ibi dicta. Sententia ergo hæc tarat divitiū duriat; pauperes vero solatur et monet, ut eam simili sermone leniant, itaque ab eis impetrent quod postulant. Nec mirerentur putentque id quasi novum vel rarum sibi solis fieri, cum hic sit communis mos divitum divitiis quasi inmutatis, ex eisque naturaliter quasi resultans, sicut ex tonitruo resultant et dissipant sava fulmina. «Observaciones ergo loquitur pauper, » q. d. Quiddid pauper loquitur, ita modeste, exillit, humiliter loquitur, ut non tam verba quam observationes promere, nec tam loqui quam obscurare videatur. Igitur pauper loquitur melles; at dives dura et sava verba respondet, ut non tam verba loqui quam lapides et adamantes, imo tonitrua et fulmina vomere et jactari videatur.

24. VIR AMICIBUS AD SOCIETATEM, MAGIS AMICUS ERIT QUAM FRATER. — Hebræice, *vir amicorum ad amicum* (vel potius, ait Baynus, *ad amicum amicum*, scilicet aptus factusque est), nimirum «prochivis ut amicum exerceat, seque præbet amicum, » et est *amans adherens præ fratre, vel magis quam frater.* Ude in *Valgata pro vir amabilis*, Complutenses et alii multi legunt, *vir amicitibus*; id quo paulo significantius est, magisque respondet Hebræo, et Septuaginta qui vertunt, *vir amicorum ad amicum*, et est *adherens superfratrem*, id est, ut clare vertit Auctor *Catena Græc.*, *vir ad amicum propensus constantius colit amicitiam quam fratrem.* Jam, Chaldæus sic vertit et exponit, *sunt socii qui associantur, et est amicus magis adherens quam frater;* et Syrus, *sunt amici qui sunt amicos, et est amicus qui magis adheret quam frater, q. d. Multi sunt socii et amici; at singularis amicus et socius est qui magis amat et juvat quam frater.*

Secundo, figurata vertit, *vir aptus amicitie, et tui cordis est amicitiam colere, plus amat et firmius adheret quam frater.*

Tertio, Natalibus: «*Vir amicorum (supple potest) ut præstat se amicum, cum sit qui diligit, conjunctior fratre, id est, vir qui multos habet amicos, debet se illis præstare amicum, ut eos in amicitia retineat; nam amicus superat fratres amicitia.*»

Quarto, R. Salomon, q. d. Cum quis sibi amicos assidue conchiat, forte tempus erit, quo his indulget; qui quidem presto erant, magisque optulabantur quam fratres.

Quinto, Aben-Ezra, q. d. Vir amicitie am eum amore complectetur, ut secum amicitiam iocent, et associentur; nam amicorum aliqui majori necessitudine obstringuntur quam fratres.

Hæc omnia fere eodem redeunt. Sensus ergo est, q. d. « Vir amabilis » vel *amicabilis*, Hebraice, *vir amicorum*, id est vir amans et studiosus amicitiae, qui vel a natura vel a virtute natus et factus videtur esse ad societatem et amicitiam, qui totus videtur esse amor, benevolentia et beneficentia, hic utique magis amicus erit; Hebraice, *magis amans erit*, magis diliget, magis optulabitur quam frater. Tunc ergo *amabilis* non tantum passive, sed et active accipitur, q. d. Qui amat, qui amat, ac suis officiis sibi devincit et amicat omnes. Ratio a priori est, quod sicut caloris proprium est calefacere, sic amicitiae et amoris proprium sit amare, ac beneficentia benefacere. Quare amicus, conflatus ex amore et beneficentia, non poterit non amare et benefacere, cum saepe consanguineorum et fratrum quoque gratia rara sit, ut ait Poeta. Illi enim saepe se suaeque magis spectant commoda quam fratrum (1).

Significat ergo hæc gnome vim vere amicitiae, non cuiuslibet, sed singularis et eminentis, atque amici qui totus benevolus et officiosus est (ut notant Chaldaeus, Syrus et Aben-Ezra), quod is in amore et officiis saepe æquet vel superet fratres, ac proinde magnopere talem amicitiam quaerendam esse, ambiendam, colendam, omnibusque modis conservandam. Potest quoque « vir amicorum » accipi vir, qui omnes amicare multosque sibi amicos facere satagit.

Talis amicus, imo amicorum rex et princeps nobis est Christus, qui se totum amicis, imo inimicis, ut eos Deo et sibi amicos efficeret, impendit et expendit, de quo proinde canit Ecclesiastica :

Se nascens dedit sociam,
Convocans in ædium,
Se moriens in pretium,
Se regius dat in præmium.

Si ergo verum amicum quaeris, Christum quaere, qui omnibus deserentibus te non deseret, neque in vita, nec in morte, nec in tempore, nec in eternitate; sed ubique et semper tibi aderit, teque omni bono, omni gratia et gloria cumulabit. Quam bene sapiebat anima quae dicebat: « Mens mea in Christo fundata est et solidata! » Christus ergo est vir amorum, quia vir dolorum; quia sine dolore non vivitur in amore. « In pace ergo in idipsum dormiam et requiescam. »

Salomonem secuti sunt Philosophi. Gnome est tenandri: « Fratres puta veros amicos. Zeno, interrogatus quis esset amicus, » respondit: « Alter ego, » quod citans Aristoteles, lib. *Magnor. Moral.*: « Est enim, ait, ut dicere solemus, amicus alter ego. » Idem habet Cicero, lib. *De Amicit.* Et S. Hieronymus ad S. Augustinum ait, « cum amico quasi cum altero se esse loquendum. » Unde

(1) Manerit, vir sodalium est ad esse perdendum, qui multis gaudet sodalibus, gaudet in sui perniciem; sed sunt amici, qui magis, firmiter adherent fratri.

Pythagoras, teste Cicero loco jam citato, lib. *De Amicitia*, « effici volebat, ut unus fiat ex pluribus. » Igitur affectionem fraternam, quae postparentes maxima est, æquat aut superat amicitia; est enim amicitia velut quedam fraternitas. Unde Valerius Maximus, lib. IV, cap. VII, initio: « Contemplerur, ait, nunc amicitia vinculum potius et prævalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius, hoc etiam certius et exploratius, quia illud nascendi sors, fortuitum opus; hoc uniuscujusque solido iudicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum accersere, quam amicum, quia altera direptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subjecta est. Cum enim deserta sit futura vita hominis, nullius amicitia cincta praesidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet: semel autem rectum apprehensum sperni non convenit. » Ac mox exemplum dat Pyladem et Orestem, quorum alter pro altero mori voluit. Unde illud:

Ut præstem Pyladem, aliquis mihi præset Orestem.
Hoc non sit veritas, Marco: ut amaris, ama.

Talia plura amicorum paria recenset Plutarchus, lib. *De Amicorum multitudinis*, ut Theseum et Pirithoum, Achillem et Patroclum, Pythiam et Damonem, Epaminondam et Pelopidam: tales fuere Nisus et Euryalus apud Virgilium, *Æneid.* IX. Apud Hebræos similes fuere David et Jonathas; apud Græcos, S. Basilus et Nazianzenus.

Querit S. Thomas, II II, *Quest.* XXVI, art. 3, utrum sanguine conjuncti juxta ordinem charitatis magis amandi sint quam ceteri quavis alia ratione, ut amicitia vel militia, devincti; ac respondet affirmative, eo quod amicitia consanguineorum sit naturalis et intima: nam radicaliter fundatur in conjunctione naturalis originis; cum amicitia civium fundetur tantum in communionem civili, et amicitia commilitantium in communicatione bellica. Objicit deinde hæc gnome Salomonis: « Vir amabilis ad societatem magis erit amicus quam frater; » ac respondet: « Quod quia amicitia sociorum propria electione contrahitur in his quæ sub nostra electione cadunt, puta in agendis, præponderat hæc dilectio dilectioni consanguineorum, ut scilicet magis cum illis consuetiamus in agendis. Amicitia tamen consanguineorum est stabilior, utpote naturalior existens, et prævalet in his quæ ad naturam spectant; unde magis eis tenemur in provisione necessariorum. » Ubi Franciscus Suarez, secutus Franciscum de Victoria, docet posse esse tanta amici in amicum beneficentia, ut liceat eum magis amare quam proprium patrem, a quo genitus est, vitamque accepit. Verum hic cavenda invidia, ne frater, vel pater videns sibi preferri amicum, ei invidet. Unde Hesiodus:

Æqualem fratri carere scisso sodalem.

Quo quo hac in re invidia caveri queat, docet utarchus, tract. *De Fraternali amore*, sub finem. Salomonem de more secutus Siracides, *Ecclesi.* vi, 11: « Amicus, ait, si permanserit fixus, erit tibi quasi coequalis; » et vers. 13: « Amico fideli nulla est comparatio, » etc. Vide ibi dicta.

Magis Beda: Vir amabilis ad societatem, in-

quit, est populus Gentium, qui Christo et Apostolis credit, et fidus constansque usque ad mortem et martyria adhesit præ fratre, id est præ populo Judeorum, qui fuit cognatus et frater Christi secundum carnem; sed incredulus et rebellis, Christum cum Apostolis persecutus est usque ad necem.